

ПОШУК НОВОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

Костянтин КОСТЮЧЕНКО

У статті досліджуються проблеми пошуку раціональності на сучасному етапі розвитку педагогічної науки та усвідомлення майбутніми вчителями важливості вдосконалення їх професійних умінь при адаптації до різноманітності використання освітніх технологій у навчально-виховному процесі вищих та загальноосвітніх шкіл на засадах різних видів раціональності.

In the article the problems of search of rationality are probed on the modern stage of development of pedagogical science, and awareness of importance of perfection of their professional abilities of future teachers in adaptation to the numerous variety of the use of pedagogical technologies in an educational process of higher and secondary schools on principles of different types of rationality.

Ця стаття є подальшим розвитком ідей автора, які висвітлені у праці [2] і віддзеркалюють більш загальну педагогічну проблему формування особистості вчителя. Метою статті є дослідження особливостей різних видів раціональності, зокрема класичної та некласичної, та на їх основі розробка освітніх технологій.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки, коли відбувається переосмислення методів, підходів і способів традиційної системи освіти, активно пропагується необхідність впровадження особистісно-орієнтованого навчання і виховання підростаючого покоління, нагально постає питання підготовки майбутніх учителів з тих чи інших навчальних дисциплін та формування у молодих фахівців вмінь і навичок сприймати критично наукові публікації, кількість яких постійно зростає, а також доцільного й ефективного використання різних педагогічних технологій у навчальному процесі. При цьому доводиться враховувати всю мінливість, нестійкість, нелінійність, випадковість, спонтанність та непередбачуваність педагогічного процесу.

Потреба у висококваліфікованих фахівцях у різних сферах суспільної діяльності вимагає сьогодні від системи освіти її реформування та удосконалення. Для цього важливо було розробити стратегічний напрям розвитку системи освіти на перспективу. Однією з головних проблем залишається визначення пріоритетів у теорії навчання й виховання та забезпечення умов для професійного зростання вчителів, а також всебічного розвитку вихованців у загальноосвітніх середніх та вищих навчальних установах. За таких умов має відбуватися перехід від суб'єктно-об'єктних відносин до суб'єктно-суб'єктних між учителем та учнями у навчально-виховному процесі.

Суспільство стає більш зацікавленим у широкому й глибокому розкритті сутнісних сил людини. Отже освіта, зокрема педагогічний процес, мають створити всі умови для розвитку та прояву й раціонального використання сутнісних сил учителя та учня.

Одним з важливих завдань діяльності майбутнього вчителя повинна стати мета: виховувати особистість учня, яка вміє самостійно вчитись, самостійно й продуктивно жити і працювати. Випускник школи, приходячи до стін вищого педагогічного навчального закладу, повинен вже певною мірою мати сформовану раціонально-критичну світоглядну позицію (з приводу формування особливостей раціонально-критичного світогляду див. [2]), що вимагає від викладачів індивідуально-кваліфікованого підходу при викладанні навчальних дисциплін та забезпечення оптимальних умов самореалізації студента як особистості.

Акцентуючи увагу на формуванні раціонально-критичного світогляду вихованця, потрібно зазначити, що однією з необхідних умов педагогічного процесу має стати його неперервність, що забезпечить постійне самовдосконалення професійних вмінь і навичок викладачів, котрі будуть реалізовуватись у швидкому та правильному реагуванні вчителя-предметника на зміни у навчально-педагогічних ситуаціях. А саме, вчитель повинен бути спроможним вирішувати складні педагогічні проблеми, вміло відбирати та раціонально використовувати наукові методи і прийоми у викладанні навчальної дисципліни, створювати оптимальні умови для ефективного набуття знань вихованцями, надати можливості для здійснення ними неперервної самоосвіти. У свою чергу студенти мають докладати максимум зусиль, щоб оволодіти певними якостями раціонально-критичного мислення у сприйнятті педагогічного процесу. А саме:

- гнучко адаптовуватися у мінливих життєвих ситуаціях;
- самостійно та критично мислити;
- уміти бачити та формувати проблему (в особистому та професійному плані), знаходити шляхи раціонального її вирішення;
- усвідомлювати, де і яким чином здобуті знання можуть бути використані в оточуючій його дійсності;
- бути здатним генерувати нові ідеї, творчо мислити;
- вміти збирати потрібну інформацію, аналізувати її, висувати гіпотези вирішення проблем, робити необхідні узагальнення, зіставлення з подібними або альтернативними варіантами розв'язання, встановлювати статистичні закономірності, робити аргументовані висновки, використовувати їх для вирішення нових проблем;
- бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, уміти працювати в колективі, у різних галузях, різних ситуаціях, легко запобігати та вміти виходити з конфліктних ситуацій;
- вміти самостійно працювати над розвитком особистої моральності, інтелекту, культурного рівня [5, с. 8].

Наведені тези розкривають роль раціонально-критичного мислення майбутнього вчителя чи студента у його професійній підготовці. Таким чином, одним з головних стратегічних завдань розвитку системи освіти на сучасному етапі є вирішення проблеми формування особистості учня та вчителя, ефективна технологізація цього процесу. В умовах освітньої парадигми – формування особистості учня, вчитель найчастіше виступає у ролі організатора всіх видів діяльності учня як компетентний консультант і керівник. Його професійні вміння повинні бути спрямовані не просто на контроль знань та умінь вихованців, а на діагностику їхньої діяльності та розвитку.

При цьому змінюються підходи, методи й форми викладання, учіння як основних видів діяльності у педагогічному процесі. Викладання, учіння й спілкування набувають нових змістів, на зміну суб'єктно-об'єктним стосункам приходять суб'єктно-суб'єктні й діалогічні, створюються оптимальні умови для “самонавчання”, “самовиховання”, “самоформування” студентів чи учнів. А прямою характеристикою підготовленості вчителя є його здатність створити найбільш сприятливе навчальне середовище для всебічного гармонійного розвитку студентів [4, с.70].

Тому в процесі удосконалення педагогічної діяльності вчителя з урахуванням всіх вимог до його професійного становлення як всебічно-розвинутої особистості, вважається за необхідне продовжувати розвивати наступні професійні якості, котрі сприятимуть формуванню в нього раціонально-критичного мислення і це дозволить гнучко й вміло орієнтуватися вчителю у тернистих перехрестях педагогічного процесу:

- наявність цілісного гуманістичного світогляду; наявність гуманістичних знань про природу людини, про глибинну екологію особистості; наявність здібності

будувати взаємодію з іншою людиною (дитиною чи дорослим) з позицій емпатії, толерантності та безумовного прийняття;

- психологічна грамотність і культура;
- здатність і потреба педагога в рефлексії власних якостей і вчинків особистості та навчально-пізнавальної діяльності студентів (у тому числі на основі модельного підходу);
- потреба і здатність педагога в особистісно-професійному саморозвитку;
- високий творчий потенціал;
- уміння розв'язувати життєві та професійні протиріччя гуманістичним шляхом, не порушуючи в цілому індивідуальної логіки дій розвитку вихованця;
- здатність складати й здійснювати індивідуальні особистісно-професійні програми розвитку для конкретного його етапу; готувати до цього учнів педагогічного класу [5, с. 248].

Наведені вище якості професійної підготовки вчителя говорять про необхідність неперервного розвитку вчителя у плані формування раціонально-критичного мислення, як складової розвитку особистості загалом. Тому треба зазначити, що при особистісно-орієнтованій системі навчання, вчитель виступає безпосереднім учасником навчально-виховного процесу і має постійно знаходитись у динаміці самоудосконалення та самореалізації своїх професійних здібностей і якостей. Це безумовно можна віднести до основних характеристик впровадження стратегії нової раціональності у сучасній теорії навчання і виховання, яка характеризується гуманістичним спрямуванням навчального процесу, створенням умов для всебічного гармонійного розвитку особистості.

Розкриття сутності проблеми раціональності у педагогічному процесі є досить непростим і багатоаспектним дослідженням, оскільки на думку Н.С. Автономової, "<...> точок зору на раціональність, мабуть стільки, скільки різноманітних філософських позицій, систем і концепцій. По суті жодна наука не може обійтись без того чи іншого тлумачення поняття раціональності, без відповіді на запитання про межі та критерії раціональності" [1, с. 66].

У наш час у сучасній західній літературі достатньо поширилось уявлення про те, що проблема раціональності є проблемою, котру не можна вирішити остаточно, оскільки єдиної концепції зовсім не може існувати. Але навіть такий неоптимістичний погляд зовсім не зменшив інтересу до цієї проблеми, про що свідчить велика кількість дискусій та публікацій.

Частково саме такий інтерес до проблеми раціональності, зазначений у західній літературі, стимулював низку розробок філософів-марксистів. У нашій вітчизняній літературі упродовж останніх трьох десятиріч з'являються наукові праці, у центрі яких стоїть проблема раціональності. Одні з перших значущих публікацій – статті П. В. Копніна, В. Ф. Асмуса, Г. С. Батіщева та ін.

Однією з найбільш концептуальних схем для усвідомлення специфічних особливостей сучасної раціональності, була типізація раціональності у термінах "класичне-некласичне". Можливо, саме ця схема відповідала насущним концептуальним запитам та стимулювала методологічні пошуки. Але зараз все більш стає зрозумілим, що проблема раціональності не піддається повному опису в рамках співвідношення «класичне-некласичне».

Так В. С. Швирьов, визначаючи сутність проблеми раціональності у людській діяльності, зазначає, "<...> що раціональність в цілому завжди передбачає орієнтацію на можливе більш точне відстеження зовнішньої відносно людини дійсності, якою зумовлюються її пізнання та діяльність " [7]. У ситуаціях реально-практичної діяльності людина як суб'єкт раціонального пізнання виступає в якості реципієнта

раціонального пізнання зовнішніх обставин, і його активність обмежується прагненням точніше врахувати ці обставини, якомога краще використати їх у своїй діяльності.

Таку раціональність В. С. Швирьов називає класичною, вихідними установками котрої передбачає особистісну активність людини як обов'язкову умову конкретного вирішення проблем. І ця активність у світогляді класичного раціоналізму пов'язана насамперед з відповідальністю "людини розумної", яка виключає вторгнення будь-яких зовнішніх чинників у пізнання людини. А саме, суб'єкт раціонального мислення в уявленнях класичної раціональності повністю відповідальний за зміст своєї думки й уявляє собою рефлексивно контрольовану, репродуктивну модель у самопізнанні людини.

Саме такі характеристики класичної раціональності й стали базовими тезисами в традиційній системі навчання. За такої системи учитель виступає об'єктом професійно-педагогічного впливу у монологічній, у крайньому виявленні авторитарній позиції до учнів. Передбачувальним кінцевим результатом такого навчального процесу стане репродуктивне набуття учнями зразків знань та лише стандартне відтворення умінь та навичок, здобутих під час занять.

Тому на сучасному етапі розвитку педагогічної науки, особистісно-зорієнтована система навчання поставила вимогу необхідності створення нової раціональності, яка забезпечила б більш реалістичний підхід до суб'єктивності у навчально-виховному процесі й зробила можливим впровадження диференційованої позиції у ставленні до дійсності вчителя й учня в різних педагогічних ситуаціях. Такий підхід можна реалізувати вже на засадах некласичного раціоналізму, який буде обмежувати переконання класичної раціональності про всесильність людського розуму, констатуючи наявність і в науці, і в культурі загалом великої кількості незалежних, незведених до якогось спільного знаменника єдиного "раціо", парадигм, кожна з яких претендує на раціональність, але характеризується власними нормами й стандартами [7].

Таким чином, раціональність вже набуває характерних ознак науковості. Таку саму позицію відстоює А. І. Ракітов, даючи визначення раціональності, як системі правил, норм і еталонів, прийнятих в рамках даного соціума для досягнення соціально-осмислених цілей [6].

У такому випадку раціональність може розумітися, як вимога до відповідності людського розуму науковим теоріям, а сама наука при цьому виявляється втіленням раціональності, критерії якої повинні співпадати з критеріями науковості. Звідси виникає стратегія дослідження раціональності, сутність якої полягає в такому: щоб пізнати, що таке раціональність, потрібно дослідити феномен науки і встановити його сутнісні, принципові особливості, закони існування та розвитку цього феномену.

За цих умов науковий метод буде вважатися втіленням раціональності, яка конкретизується у вигляді технологічної діяльності. Однак така практична раціональність не вичерпується тільки методом і способом діяльності. Не менш істотне значення має тут цілеспрямована побудова системи дій. Розумно організована діяльність раціональна в тому значенні, що узгоджується з людськими цінностями та нормами. Нормативність і доцільність, так як і технологічність, виступають модусами практичної раціональності наукової діяльності [3].

Таким чином, роблячи висновок, треба зазначити про необхідність у постійній розробці новітніх освітніх технологій навчання на засадах нових видів раціональності. Кожен майбутній вчитель повинен критично усвідомлювати свою роль і функції у навчально-виховному процесі, прагнути до вдосконалення і розвитку своїх професійних якостей та здібностей, як висококваліфікований фахівець. А головне – бути здатним виконувати одне з важливих стратегічних завдань системи освіти –

готувати свідомого, освідченого громадянина, який спроможний брати активну участь у практичній суспільній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Автономова Н.С. Рассудок, разум, рациональность - М. Наука, 1988. – 286 с.
2. Костюченко К.Є. Рационально-критичний світогляд у структурі професійної підготовки майбутніх педагогів / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Акмеологія наука XXI століття - Київ, 2005. – С. 350-352.
3. Кримський С. Нова раціональність – утвердження духовності // Вісник НАН України – 2000. – № 11 – С. 12-23.
4. Кушнір В.А. Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2001. – 744 с.
5. Освітні технології: Навч.-метод. посіб./ О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. : За ред. О.М. Пехоти – К.: А.С.К., 2004. – 256с.
6. Ракитов А.И. Культурная детерминация и рациональность // Социальная детерминация познания: (Тезисы докладов научной конференции). –Тарту, 1982. – С.24
7. Швырев В.С. Человек и рациональность // Человек – 1997. –№6. – С. 75-85.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Костюченко Костянтин Євгенійович – аспірант кафедри педагогіки КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження проблем формування раціонально-критичних знань майбутніх учителів.